

ISSN2464-0344

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

Bernard Goršak

THE CHRISTIAN TRILATERAL SITUATION ETHICS – AN ATTEMPT
TO DELINEATE A NEW CHRISTIAN ETHICS

Luka Tomažič

ZAKONODAJNA DEJAVNOST: RAZLOGI IN VREDNOTE

Janez Juhant

EHRlich IN PROBLEMI SLOVENSKE KRŠČANSKO-DEMOKRATIČNE
SAMOZAVESTI

Tamara Griesser Pečar

EHRlich IN POHABLJENA SLOVENSKA ZAVEST

Dominik Janez Herle

FRANČIŠKOV SVETNI RED – VELJAVNI RED ZNOTRAJ CERKVE

Fakulteta za pravo in ekonomijo, Katoliški inštitut
Faculty of Law and Economics, Catholic Institute

LETNIK 8 • 2023 • ŠTEVILKA 2

Res novae

Res novae: revija za celovito znanost

Izdajatelj in založnik:

Fakulteta za pravo in ekonomijo, Katoliški inštitut

Naslov uredništva:

Res novae, Krekov trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik:

Andrej Naglič

Glavni urednik:

Matic Batič

Spletni naslov:

<http://www.katoliski-institut.si/raziskovanje/res-novae>

E-pošta:

matic.batic@kat-inst.si

Uredniški odbor:

Philip Booth (Institute of Economic Affairs, London, Velika Britanija),
Mihai Dragnea (Universitetet i Sørøst-Norge, USN Handelshøgskolen,
Vestfold, Norveška), Andres Fink (Pontificia Universidad Católica
Argentina, Facultad de Ciencias Sociales, Buenos Aires, Argentina),
Aleksandra Kostić Tmušić (Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet,
Kosovska Mitrovica, Srbija/Kosovo), Simon Malmenvall (Univerza
v Ljubljani, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, Slovenija), Aleksej
Martinjuk (Respublikanski inštitut višje šole, Minsk, Belorusija),
José Ignacio Murillo (Universidad de Navarra, Instituto Cultura y
Sociedad, Pamplona, Španija), Mitja Steinbacher (Katoliški inštitut,
Fakulteta za pravo in ekonomijo, Ljubljana, Slovenija), Dorina Onica
(Institutul Național Al Patrimoniului, Bukarešta, Romunija), Anton
Stres (Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in ekonomijo, Ljubljana,
Slovenija).

Redakcija te številke je bila zaključena 22. 11. 2023

Tisk:

Itagraf d. o. o., Ljubljana

Oblikovanje in prelom:

Breda Sturm

Naklada:

150 izvodov

Letna naročnina:

28€ (Slovenija), 40€ (Evropa), 57\$ (ostalo navadno),

66\$ (ostalo prednostno)

ISSN (tiskana verzija): 2464-0344

ISSN (elektronska verzija): 2464-0352

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

SPIRITUS
AUTEM
VIVIFICAT

LETNIK 8 • 2023 • ŠTEVILKA 2

Vsebina

Bernard Goršak

The Christian Trilateral Situation Ethics – An Attempt
to Delineate a New Christian Ethics

7

Luka Tomažič

Zakonodajna dejavnost: razlogi in vrednote

45

Janez Juhant

Ehrlich in problemi slovenske krščansko-demokratske
samozavesti

73

Tamara Griesser Pečar

Ehrlich in pohabljenost slovenske zavesti

107

Dominik Janez Herle

Frančiškovo svetno pravilo – veljavno pravilo znotraj Cerkve

131

UDK: 340.134:17.022.1
1.01 izvorni znanstveni članek

Luka Martin Tomažič

dr., docent za področje prava
(Alma Mater Europaea ECM, Slovenska 17, 2000 Maribor)
luka.tomazic@almamater.si

Zakonodajna dejavnost: razlogi in vrednote¹

Izvleček: Zakonodajna dejavnost naj bi temeljila na ustreznih razlogih za sprejem posameznih normativnih pravnih aktov. Tako se zakonodajalec izogne arbitrarnosti in zagotovi regulatorno učinkovitost. Razlogi podpirajo odločitve in jim zagotovijo logično sprejemljivost. Gre za uporabo argumentov s praktičnimi nameni, kot se ti običajno pojavljajo v vsakodnevem jeziku in besedilih. V tem prispevku zatrujemo, da samo razlogi za sprejem posameznih zakonodajnih rešitev ne zadoščajo, kadar ti temeljijo na dejstvih. Bistvene so zlasti vrednote, ki jih odražajo. Ker je pravo, med drugim zaradi neizogibne pomenske odprtosti in same narave jezika, vedno nepopolno teoretizirano, so vrednote tiste, ki dajejo prednost enemu zakonodajnemu pristopu pred drugim.

Ključne besede: zakonodaja, vrednote, argumentacija, obče dobro, John Finnis, David Hume

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Raziskave kulturnih formacij (P6-0278 (A), 2019–2024), ki se izvaja na Alma Mater Europaea – Fakulteti za humanistični študij, Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana (AMEU – ISH), in ga financira Javna agencija za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Legislating: Reasons and Values

Abstract: Legislative activity should be based on appropriate reasons for adopting individual normative legal acts. In this way, the legislator avoids arbitrariness and ensures regulatory efficiency. Reasons support decisions and provide them with logical acceptability. It is the use of arguments with practical purposes as they usually appear in everyday language and texts. This article asserts that mere reasons for adopting individual legislative solutions are insufficient when they are based on facts. The values they reflect are essential. Since the law is always imperfectly theorized, due to, among other things, the inevitable semantic openness and the very nature of language, it is values that give preference to one legislative approach over another.

Keywords: legislation, values, argumentation, common good, John Finnis, David Hume

Uvod

Znotraj demokratične republikanske družbene ureditve je pozitivna legitimnost pravnih pravil in načel utemeljena na osnovi tega, da jih sprejema uradno upravičen zakonodajalec (Blankt 2011, 639). Pravni red v praksi ohranja svojo stabilnost zaradi spoštovanja zadostnega števila ljudi ali zaradi odsotnosti učinkovitega odpora posameznikov v družbi (Pettit 1997, 2). Pri urejanju družbenih razmerij na določenem ozemlju ima bistveno vlogo prav zakonodajalec, ki s prepovedmi, zapovedmi in dovolitvami posega v obstoječe družbeno stanje in ga ureja (Pavčnik 2015, 48). V smislu *de lege ferenda* to počne zato, da bi prikazal pravo v najboljši luči (Dworkin 1998, 313) in se hkrati izognil zapadanju v totalitarizem ali v stanje anarhičnega prakomunizma (Berlin 1969). Sprejete pravne akte je mogoče med drugim presojati glede na njihovo kvaliteto in glede na njihovo povezanost z javnimi politikami v posamezni jurisdikciji (Cormacain 2017, 115–135).

Zakonodajna dejavnost naj bi po občem razumevanju temeljila na ustreznih razlogih za sprejem posameznih normativnih pravnih aktov. Tako se izognemo arbitrarnosti in zagotovimo učinkovitost zakonodajne dejavnosti (Xanthaki 2014, 46). Razlogi podpirajo odločitve in jim zagotovijo logično sprejemljivost. Običajno je ta pojmovana v kontekstu neformalne logike. Gre za uporabo argumentov s praktičnimi nameni, kot se ti običajno pojavljajo v vsakodnevnem jeziku in besedilih (Walton 1989). V tem prispevku trdim, da samo razlogi za sprejem posameznih zakonodajnih rešitev ne zadoščajo, kadar ti temeljijo na dejstvih; bistvene so zlasti vrednote, ki jih odražajo. Ker je pravo, med drugim zaradi neizogibne pomenske odprtosti in same narave jezika, vedno nepopolno teoretizirano (Sunstein 1995, 1733–1772), so

vrednote tiste, ki dajejo prednost enemu zakonodajnemu pristopu pred drugim. Vrednot v abstraktnem smislu ni mogoče tehtati (Rabinowicz 2009, 71–94), kar se prenaša tudi na nivo ugotavljanja, katera izmed javno-političnih regulativnih rešitev bi bila najbolj ustrezna. To seveda ne pomeni, da različne vrednote ne privedejo do različnih posledic v življenjskih stvarnostih; velja nasprotno, njihove posledice so bistvenega pomena.

V metodološkem smislu v prispevku uporabljam logično, analitično, dialektično in deontološko metodo skladno z običajno uporabo v kontekstu pravnih ved in pravoznanstva. Logična metoda bo uporabljena za zagotovitev sprejemljivosti razlogovanja tako v smislu uporabe dedukcije in pravniškega silogizma kot tudi uporabe analogij, zlasti v smislu sklepanja z manjšega na večje in sklepanja z večjega na manjše (Woleński 2011, 73). Uporabljena bo v neformalnem smislu, saj bodo razlogi aplicirani na dejansko praktično uporabnost glede posameznih trditev. Argumentacija bo potekala z uporabo običajnega znanstvenega in strokovnega jezika ter ne prvenstveno s formalno konstrukcijo in rekonstrukcijo razlogov. Dialektična metoda bo uporabljena za tehtanje in soočanje različnih stališč, kar bo potekalo tako v smislu notranjega pogovora, ki ga avtor opravlja s samim seboj, kot tudi v posvetu s stališči avtorjev v predhodnih raziskovanjih (Stock 2010, 149). To bo potekalo na način postavljanja tez in protitez, notranjega dialoga in soočanja posameznih stališč. Tak postopek je mogoče ponazoriti s Fichtejevim modelom teza-antiteza-sinteza (1845, 337) ali s psevdo-hegeljanskim pristopom nenadno-vmesno-dejansko. Analitična metoda bo služila proučitvi različnih vprašanj, ki se pojavljajo med raziskovanjem razlogov in vrednot pri zakonodajni dejavnosti, in sicer na način, kot je v pravu uveljavljen (DeSloovere 1929, 88–119). Pri tem

bo v ospredju iskanje resnice, za razliko od bolj relativističnih dekonstruktivističnih pristopov (Naas 2003). Deontološka metoda bo pravo obravnavala kot normativni pojav, ki je lahko sam na sebi predmet proučevanja (Simons 1996, 273–300). Podano bo vrednotenje o dobrih in slabih zakonodajnih rešitvah glede na predlagane normativne okvirje, zlasti v kontekstu občega dobrega in temeljnih vrednot. V prispevku se tako ne ukvarjam zgolj s pravom, kot je zapisano, temveč zlasti z dolžnim ravnanjem – tako znotraj samega prava kot tudi v zvezi z želenim pristopanjem in razumevanjem zakonodajne in širše javno-politične dejavnosti. Namen je poglobiti razumevanje zakonodajne dejavnosti in ugotoviti njeno povezanost z vrednotami ter raziskati njihov pomen. To utegne biti pomembno v izboljšanju zakonodajne in javno-politične dejavnosti nasploh ter bolj poglobljenemu razumevanju družbenih vidikov sprejetih rešitev.

Po uvodu v drugem delu sledi obravnava zakonodajne dejavnosti nasploh in konkretno v Republiki Sloveniji ne le v kontekstu ustavnega reda, temveč tudi doktrine in pristopov k oblikovanju zakonodaje in javnih politik. V tretjem delu se osredotočam na problem biti in najstva ter posledic za razlogovanje pri predlaganju in sprejemanju novih zakonodajnih rešitev. V četrtem delu sledi razprava o premostitvi vrzeli med bitjo in najstvom z vrednotami pri zakonodajni dejavnosti. V sklepnem delu povzemam glavne ugotovitve in nakazujem možne nadaljnje smeri raziskovanja.

Splošno o zakonodajni dejavnosti

Da bi lahko ustrezno razumeli zakonodajno dejavnost v Republiki Sloveniji, jo moramo osmisliti na eni strani v kontekstu

ustavnega reda, na drugi strani v smislu teorije zakonodajne dejavnosti in javnih politik ter na tretji strani v kontekstu interpretacije, priprave zakonodajnih predlogov in nomotehnik. Takšna heterogenost v pristopu ima namen zagotoviti celovito razumevanje, ki bo služilo nadaljnji obravnavi v smislu proučitve razkoraka med bitjo in najstvom ter njegovega pomena za zakonodajno dejavnost nasploh.

Analiza slovenskega ustavnega reda pokaže, da se več določb Ustave Republike Slovenije nanaša na zakonodajno dejavnost. Med njimi gre izpostaviti 3. člen, 87. člen, 88. člen in 89. člen. 3. člen ustave uveljavlja koncept vladavine prava (oz. nemško različico pravne države – *Rechtsstaat*) in načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. Po stališču Cormacaina gre pri vladavini prava lahko za lečo, skozi katero je mogoče presojati tudi kvaliteto zakonodaje (Cormacain 2017, 115–135). 87. člen določa, da lahko pravice in obveznosti državljanov določa državni zbor samo z zakonom. Ta pristojnost je izključna, dopustno pa je urejanje na podzakonskem nivoju (Xanthaki 2014, 257–269). Vsakršno sekundarno urejanje družbenih razmerij mora biti podvrženo prvenstvenemu reguliranju pravic in obveznosti, kot je določeno z zakoni, in ne sme prestopiti dopustnih okvirjev in pretirano široko razlagati zakonskega pooblastila (Pavlin 2011). Skladno s Fullerjevim razumevanjem vladavine prava gre pri načelu zakonitosti za enega temeljnih postulatov notranje moralnosti prava (1969, 41–43). To načelo v aktualni sodni praksi redno poudarja tudi Ustavno sodišče Republike Slovenije (Ustavno sodišče Republike Slovenije 2021). Zakone lahko skladno z 88. členom ustave predlaga vlada, vsak poslanec ali najmanj pet tisoč volivcev, zakonodajni postopek pa je v osnovi opredeljen v 89. členu Ustave Republike Slovenije.

Zakonodajno urejanje mora izhajati iz razumevanja prava kot dela družbene zavesti, s čimer se oblikuje normativni sistem, ki vsebuje in varuje temeljne vrednote (Igličar 2009, 146–160). Blondel zakonodajno dejavnost pojmuje kot osnovno dejavnost parlamentov v demokratičnih sistemih, iz katere izhaja sposobnost zakonodajnega telesa, da vzpodbudi oblikovanje, pripravi, spremeni in sprejme splošne pravne akte (1970, 68). Tak postopek seveda podpirajo tudi strokovnjaki, pripravljavci zakonskih in podzakonskih besedil. Sprejeta pravila postanejo artefakti s praktično avtoriteto, da urejajo vedenje in ravnanje večjega števila oseb (Alexander in Sherwin 2001, 188). Takšno urejanje je učinkovito, če ga prebivalstvo v splošnem sprejema kot legitimnega ali če ni sposobno ali voljno nuditi učinkovitega odpora (Pettit 1997, 2). Čeprav avtorji razvrščajo zakonodajna telesa na različne načine, je teorija še vedno skromnejša glede razvrstitev na osnovi zakonodajne moči (Gava et al. 2021, 177). To v strokovnih razpravah dopušča določeno mero fleksibilnosti in odpira možnosti za nadaljnje raziskave zakonodajne moči predstavniških teles in njenih implikacij.

Sodobna teorija pripravo in sprejemanje zakonodaje pojmuje kot del širšega postopka oblikovanja javnih politik. V ustavnih demokracijah regulativno urejanje družbenih razmerij s pravnimi normami ni edina oblika javno-političnega ukrepanja oblasti. Je pa sprejemanje zakonodaje in podzakonskih aktov najbolj prevladujoč *policy* pristop (Fink-Hafner 2002, 7–28), zaradi česar je bistvenega pomena, da je doktrinarno ustrezno opredeljeno in ovrednoteno (Karpen in Xanthaki 2020, 1–34). Pri oblikovanju javnih politik so pri tem na voljo pristopi od zgoraj navzdol (ang. *top-down*), od spodaj navzgor (ang. *bottom-up*) in model koša za smeti (ang. *garbage can*) (Sabatier 1987, 21–48). Ker so regulatorni ali zakonodajni

pristopi podmnožica javno-političnega urejanja družbenih razmerij, so v tem pojmu v celoti zajeti in zanje smiselno enako velja možnost uveljavitve različnih teoretičnih pristopov k oblikovanju javnih politik. Različne pristope, njihove implikacije in povezavo s premostitvijo vrzeli med bitjo in najstvom bomo podrobneje obravnavali v nadaljevanju.

Regulativni ideali, ki naj jih pisci zakonodaje zasledujejo pri zagotavljanju nomotehnične ustreznosti predlaganih rešitev, natančno in dosledno izrazi Xanthaki (2014, 5). V jedro postavi učinkovitost (Xanthaki 2008, 1-18), kar je ustrezno glede na to, da je s tehnično-izvedbenega vidika bistveno, da zakonodajalec s predpisom doseže želene javno-politične cilje (Mader 2001, 126). Pri tem je pomembna skladnost med zapisanim pravom in njegovo udeleženo v praksi, pa tudi stroškovna učinkovitost, ki jo gre razumeti v kontekstu neposrednih finančnih stroškov implementacije predpisa, nematerialnih vplivov in tudi ovrednotenja morebitnih negativnih družbenih učinkov sprejetega predpisa (Xanthaki 2008, 6-7). Poleg navedenega so pomembni še jasnost, natančnost in nedvoumnost ter uporaba enostavnega jezika, ki se kot vrednosti ideal pri tehnični izvedbi kvalitetne zakonodajne dejavnosti vse bolj uveljavlja v anglosaškem svetu (Xanthaki 2014, 5). To je smiselno prenašati tudi v druge jurisdikcije, zlasti ob upoštevanju odsotnosti doktrine *stare decisis* v kontinentalnih pravnih redih.

Oblikovalci naj si za zagotovitev rigoroznosti zastavijo vrsto vprašanj, ki naj se med drugim nanašajo na natančno opredelitev problema, naravo in obseg tveganj nastanka družbene škode, možnosti za rešitev problema, verjetne vplive posameznih možnosti ukrepanja, ovrednotenje razpoložljivih administrativnih mehanizmov, monetarno vrednost priča-

kovanih pozitivnih učinkov, predvidene stroške posameznih rešitev, analizo stroškov in koristi, vprašanja distributivne pravičnosti in stališč javnosti (Xanthaki 2014, 37). Tak celovit pristop, oblikovan na podlagi proučevanja dolgoletnih izkušenj piscev in oblikovalcev zakonodaje, zagotavlja višji nivo kvalitete zakonodaje, kot v primeru stihijskega, nestrukturiranega pristopa.

Sprejemanje pravnih pravil in načel je pogosto povezano z reševanjem družbenih izzivov, ki so zapleteni, nepredvidljivi, odprti in neizogibni (Head in Alford 2015, 711–739). Tako sama izbira dejanskih življenjskih situacij, ki naj se jim zakonodajalec posveti, kot tudi intenzivnost, s katero na jih naslovi, in zaželenost posameznih javno-političnih ciljev so odvisni od zakonodajalčevih vrednot. Primerjati ju gre s konceptom potovanja pogleda sem in tja pri pravni interpretaciji, kot jo je v slovenski pravni teoriji obravnaval Pavčnik (2008, 31–44), vendar gre pri zakonodajni dejavnosti za primerjanje potencialnih rešitev in družbene stvarnosti. Za takšno dejavnost se zdi, da je po naravi dialektična, saj zajema soočanje različnih stališč, hkrati pa nujno uporablja mišljenje po konceptu analogije (Novak 2014, 9–10). Relevantni so postavljeni regulativni ideali, ki se jim zakonodajalec z razmislekom o oblikovanju zakonodajnih rešitev poskuša približati. Uveljavljena stališča glede razumevanja vloge vrednot pri sprejemanju zakonodaje med drugim poudarjajo možnosti »tehtanja«, iskanja kompromisov, cikličnega menjavanja uveljavljenih vrednot ali oblikovanja institucij, od katerih se vsaka posveča varovanju druge vrednote (Thacher in Rein 2004, 457–486). Pomembno lahko na takšno dejavnost vpliva problematika (vsaj abstraktne) nemerljivosti vrednot, glede katerih ne obstajajo in po trditvah nekaterih ne morejo obstajati skupna merila (Hsieh in Anderson 2021).

Pri iskanju razlogov za sprejem posameznih rešitev oblikovalci zakonodaje zasledujejo cilje logične ustreznosti, dialektične sprejemljivosti in pragmatične prepričljivosti (Feteris 2002, 349–367). Logična ustreznost zahteva razumno utemeljitev predlaganih rešitev, dialektična sprejemljivost soočanje razlogov za in proti posameznim rešitvam, pragmatična prepričljivost pa pripravljenost partikularnih avditorijev (parlamenta, splošne javnosti, ipd.), da sprejmejo podane razloge. Pri tem utemeljevanje v logičnem smislu lahko poteka z upoštevanjem pravil neformalne logike, ki se nanašajo na uporabo argumentov v običajnem jeziku, in s praktičnimi strokovnimi nameni. V hegeljanskem kontekstu je mogoče iskati sintezo, s katero se pogosto zasleduje kvalitativni preskok v reguliranju družbenih razmerij (Tomažič 2020, 53).

Kot bo prikazano v nadaljevanju, zaradi razlogov, ki temeljijo zgolj na dejstvih ali znanosti, v javnih politikah in ob sprejemanju zakonodaje ni mogoče neposredno sklepati o nujnosti določenega ravnanja. Zgolj z logično in dialektično rigoroznimi ter retorično prepričljivimi argumenti v nasprotju s splošnim prepričanjem ni mogoče sprejemljivo utemeljiti regulatornih predlogov. Želje po navidezno razumnem, zgolj na argumentih in podatkih temelječem oblikovanju zakonodaje in javnih politik, namreč v stvarnosti trčijo ob težko premostljiv prepad med ontologijo in epistemologijo.

Humeova dilema in razlogi za sprejem zakonodaje

Vrzel med bitjo in najstvom pomembno izpostavi Hume, ko v Razpravi o človeški naravi bistroumno opazi, da v razpravah o moralnosti iz biti, ki je bodisi sklic na Boga ali opazka o človeških zadevah, pisec pogosto skorajda neopazno za-

trjuje nujnost določenega ravnanja (Hume 1911, knjiga 3, del 1, sekcija 1). Ker avtorji običajno dodatno ne utemeljijo tega preskoka, razlikovanje med slabimi in dobrimi rešitvami na področju javnih politik pogosto ne temelji na odnosih med predmeti, niti ga ni mogoče zaznati z razumom (Ibid.). To je v nasprotju z laičnim prepričanjem, da iz določenih dejstev lahko neposredno izpeljemo zahteve po določenem ravnanju ali po sprejetju nekih želenih ukrepov na področju javnih politik in regulative.

Možne so vsaj štiri interpretacije Humeovih trditev: nepropozicijska, subjektivistična, dispozicijska in psihološka (Cohon 2018). Čeprav se med seboj pomembno razlikujejo, bomo pri tem pokazali, da je posledica vsake izmed teh interpretacij, da zgolj sklicevanje na dejstva in podajanje razlogov ne zadoščata za ustrezno utemeljenost posamezne zakonodajne rešitve. To narekuje potrebo, da pri zakonodajni dejavnosti gremo onkraj razlogov, ki temeljijo na družbenih dejstvih.

Iz nepropozicijske interpretacije izhaja, da moralno razsojanje skladno s Humovimi trditvami ne temelji na dejstvih, temveč na občutjih (Blackburn 1993, 273-288). Subjektivistična interpretacija trdi, da glede na prepad med bitjo in najstvom moralna presoja opisuje občutja, ki bi jih agent kot opazovalec imel, če bi lastnost ali dejanje presojal s skupnega gledišča (Cohon 2018). Dispozicijska interpretacija moralno razsojanje pojmuje kot sodbo o dejstvih, ki v opazovalcu vzbujajo občutja odobravanja ali neodobravanja (Mackie 1980). Psihološka interpretacija moralne sodbe pojmuje kot sodbe o dejstvih o moralnih občutjih (Capaldi 1989).

Iz vseh izmed gornjih prevladujočih interpretacij Humeovih trditev o odnosu med dejstvi in moralnim razsojanjem izhaja,

da na enostaven način iz dejstev ni mogoče izpeljati logično veljavnih trditev o zaželenem ravnanju. Če moralne sodbe ne temeljijo na dejstvih, kar zatrjujejo tako zagovorniki nepropozicijske kot subjektivistične interpretacije, je očitno, da je treba izhajati iz nečesa drugega, pa naj bodo to občutja ali, bolj smiselno, vrednote. Tudi če gre pri moralnih sodbah za občutja odobravanja ali neodobravanja, kot izhaja iz dispozicijske interpretacije, to odobravanje ali neodobravanje ne temelji neposredno na dejstvih. Psihološka interpretacija zahteva nekoliko večjo niansiranost. Četudi gre pri moralnih sodbah za dejstva o moralnih občutjih, brez njihove vključitve v razlogovanje še vedno ni mogoče na logično veljaven način narediti preskoka od biti do najstva.

Iz zapsanega sicer ne izhaja, da je moralno razsojanje arbitrarno, prav tako to ne zanika relevantnosti podajanja ustreznih razlogov za sprejete zakonodajne rešitve. Kot poudarja Finnis, ima zakonodajalec razloge za vsako izmed alternativnih možnosti, a ti razlogi niso vzročno določljivi; zgolj sama izbira razreši vprašanje, katera alternativa je izbrana (1997, 220). Ti razlogi niso vzročno določljivi zaradi nujnosti kombiniranja razlogov, ki se nanašajo na dejstva, z vrednotami in nemerljivosti razlogov v abstraktnem kontekstu. Razkorak med bitjo in najstvom je ob ustrezni formaliziranosti torej mogoče razumeti kot teorem normativne semantike (Humberstone 2019, 1399–1400). Glede argumentov iz nenormativnih premis k normativnim sklepom gre trditi, da normativni vidiki sklepa ne morejo biti relevantni glede možnosti, ki jih opisujejo premise (Guevara 2008, 45–60). Ker deduktivni argumenti lahko omogočajo nekaj spoznati o najstvu zgolj če so premise sprejemljive, so potencialne normativne usmeritve, ki izhajajo iz nenormativnih premis, relevantne zgolj glede okoliščin, v katerih premise ne uspejo (Ibid.).

Pri sprejemanju javnih politik so pomembne tako vrednote kot dejstva. Brez sprejemanja vsaj nekaterih vrednot si je težko zamisliti že doseganje konsenza glede sprejemljivosti premis. Za samo aktivnost zakonodajne dejavnosti je nujno sprejemanje vsaj vrednote, ki takšno dejavnost narekuje.

Podobno nakazujejo Sunsteinove raziskave, ki se osredotočajo na nepopolno teoretiziranost prava (1998, 267–298). Pogosto bo prav usmerjanje v kvaliteto in ne v kvantiteto (ob uporabi hegeljanskega izrazoslovja) omogočilo kvalitativni preskok (t. i. *Aufheben*) (Rosen 1982, 120). Kolikor razlogov poiščemo za posamezno rešitev, vedno bo mogoče v argumentaciji iti dalje v globino, in sicer zaradi njene odprte narave ter nejasnosti v jeziku samem. Med temi Visković izpostavlja ambivalentnost in spremembe v jeziku, dinamičnost predmetov, na katere se sporočila nanašajo, obstoj antinomij, konflikt vrednot in idej pri prenašanju sporočil in vpliv različnih situacij pošiljatelja in prejemnika na vsebino sporočil (Visković 1988, 1002). Ker je pravo na jeziku osnovana dejavnost, se temu ni mogoče izogniti. To velja toliko bolj pri zakonodajni dejavnosti, pri kateri pravo šele nastaja. Tudi takšno nastajanje in oblikovanje pravnih aktov ter znotraj tega pravnih pravil in pravnih načel je dejavnost, ki temelji na jeziku in ki besedila proizvaja.

Vrednote boljše zajamejo načine, na katere rešujemo moralne dileme, kot sklicevanje na dejstva za utemeljitev sprejemanja zakonodajnih rešitev (Harman 2012, 570). Razumevanje vrednot se ukvarja z ugotavljanjem, katere zadeve so dobre, kako dobre so in ali gre pri tem za subjektivna psihološka stanja ali objektivna stanja sveta (Scroeder 2021). Humeova dilema glede biti in najstva nas spodbuja, da nismo zadovoljni s tem, kar nekdo trdi, da bi naj verjeli, dokler takšna rešitev

ni izkustveno prestala preizkusa časa in zahteva skepso do navidezno razumnih stališč, ki niso utemeljena v običajih, navadah ali obče sprejeti rabi jezika (Robb 1991, 365–385).

Pri zakonodajni dejavnosti se prepad med bitjo in najstvom navzven kaže v izostanku navajanja in razumevanja vrednot, na katerih temeljijo zakonodajne rešitve. Posebej akuten je pri sklicevanju na znanost kot razlog sam po sebi. Hume pokaže, da iz podatkov, tudi tistih, zbranih s pomočjo znanstvene metode, ni mogoče neposredno izpeljati zahtev po določenem ravnanju ali opustitvi. Vrednote običajno niso del *post festum* analiz kakovosti zakonodaje in njenih družbenih in širših učinkov na svet.

Večji optimizem sicer vlivajo dognanja iz teorije iger, evolucijske biologije, nevroznanosti in drugih sorodnih ved, ki nakazujejo na sklep, da imamo ljudje naravno nagnjenost, da ravnamo upoštevalje obče dobro (Curry 2006, 234). Tako osredotočenje na vrednote in njihove posledice pri sprejemanju zakonodaje in oblikovanju javnih politik ni tako nerazumno, kot bi morda menili na prvi pogled. Čeprav sama logika in podajanje razlogov ne morejo rešiti javnopolitičnih dilem, lahko vzpostavimo zavedanje o vrednotah, ki jih rešitve izražajo, in posledicah, iz sprejetih rešitev izhajajo.

Premostitev vrzeli med bitjo in najstvom z vrednotami

Vrednote so pri sprejemanju zakonodaje bistvenega pomena. Razlogi za sprejem posameznih zakonodajnih rešitev obstajajo, vendar ne morejo biti obravnavani ločeno od in celo brez razumevanja vrednot, na katerih temeljijo. To zaslombo v tomaževski tradiciji izpostavlja Finnis. V osrednji

pomen prava postavlja obče dobro, ki izraža vrednote življenja, znanja, vere, prijateljstva, praktične razumnosti, estetske izkušnje in igre (Finnis 2011, 85–90). Temeljne vrednote so postavljene v ospredje in izražajo središčni pomen prava, ki sicer obstaja v odtenkih (Ibid., 279). Bolj kot je pravo skladno z moralo, občim dobrim in temeljnimi vrednotami, bolj je po svoji naravi pravo. Finnis tako ločuje pravo, ki ga lahko razumemo kot pozitivno pravo, od prava z veliko začetnico, prava v središčnem pomenu besede (Ibid., 23). Tradicionalni red ontologije in epistemologije je pri tem obrnjen (Hage 2006). Tako so vrednote leča, skozi katero se zakonodajne rešitve lahko presojujejo in ki podane razloge nujno dopolnjujejo. S tem se izognemo izpeljavi najstva iz biti, različne vrednote pa vodijo do različnih posledic v življenjski stvarnosti.

Svojevrsten izziv utegne predstavljati abstraktna nemerljivost vrednot. Finnis trdi, da ima pri svobodi izbire vrednot vsak človek razloge za vsako od različnih možnosti, a ti razlogi niso vzročno povezani. Nobeno dejanje razen same izbire ne odloči, katera alternativna vrednota je izbrana (Finnis 1997, 220). Bolj se oddaljujemo od središčnega pomena prava, ki je povezan z najvišjim dobrim, manj moralne so predlagane pravne rešitve. Takšne trditve so mogoče, ker pravo obstaja na spektru, ki izhaja iz uveljavljenosti morale v pravnih pravilih in načelih, ki jih obravnavamo (Finnis 2011, 279). Nacistično ali komunistično pozitivno pravo je tako komajda še pravo v osrednjem pomenu besede. To je trditev, ki jo ljudje lahko začutimo s celotnim svojim bitjem. Vrednote so primerljive šele ob stiku s konkretno življenjsko situacijo. Ker vidimo njihove posledice, lahko posamezne zakonodajne rešitve primerjamo med seboj. Zdi se, da utegne to narekovati določeno stopnjo zadržanosti pri spreminjanju relativno dobro delujočih zakonodajnih rešitev, zlasti na podlagi posamičnih

eksczesnih primerov, ki kažejo na manj kot optimalno učinkovitost pravnih pravil in načel. Nobenega zagotovila namreč ni, da bo nova rešitev ob upoštevanju izredne kompleksnosti stvarnosti rešila več težav, kot jih povzročila.

Takšen pristop je skladen tudi s Popperjevim razumevanjem, ki (sicer na področju znanosti) analogno zagovarja deduktivni pristop s falsificiranjem hipotez (Popper 1935). Zakonodajne rešitve, ki so obarvane z vrednoto moči ali užitka, bodo tako kljub podanim razumnim razlogom vodile do povsem drugačnih življenjskih posledic, kot rešitve, ki v ospredje postavljajo vrednoto življenja. Po Pavčniku je narava stvari vidik, v katerem se bit in najstvo srečata, metodični kraj spojitve stvarnosti in vrednote (2002, 247-250). Zaslombo takšnim stališčem najdemo tudi v veri, ki je po Finnisu prav tako ena izmed temeljnih vrednot (Finnis 2011, 85). Vsako drevo torej, ki ne rodi dobrega sadu, se poseka in vrže v ogenj (Mt 3,10). Tako lahko o ustreznosti zakonodajnih rešitev presojamo po posledicah kombinacije vrednot in sprejemljivosti razlogov, kot se na podlagi sprejetih pravil in načel udejanjijo v življenjski stvarnosti.

Poznamo več različnih pristopov, kako oblikovati zakonodajo. Ti izhajajo iz širšega področja javnih politik, katerega del sta tudi regulacija (ki poleg zavezujočih pravil vsebuje še t. i. mehko pravo) in zakonodajna dejavnosti (Xanthaki 2014, 1). Ker je zakonodajna dejavnost v celoti zajeta v širšem kontekstu javnih politik, je aplikacija teh teorij na področje oblikovanja, sprejemanja in spreminjanja zakonodaje ustrezno. Splošno primernost teh pristopov je nadalje mogoče ovrednotiti ob upoštevanju ugotovitve o povezanosti vrednot in razlogov pri zakonodajni dejavnosti. Poglavitni teoretski pristopi so »od zgoraj navzdol« (ang. *bottom-up*), »od spodaj

navzgor« (ang. *top-down*) in pristop »koša za smeti« (ang. *garbage can*). Pristop od zgoraj navzdol se imenuje tudi racionalni. Pri tem pristopu osrednja avtoriteta ali strokovnjaki oblikujejo predlog na podlagi svojih zmožnosti z uporabo razuma in ga prelijejo v zakonodajno rešitev. Pristop od spodaj navzgor omogoči organsko oblikovanje rešitev, ki so se izkazale za delujoče v družbeni stvarnosti. Tipičen primer je celoten projekt britanskega *common law*. Uveljavljanje novih rešitev je po tem modelu pogosto postopno, saj zakonodajalec z majhnimi, manj radikalnimi koraki, ki so utemeljeni v praksi, inkrementalno izboljšuje zakonodajne rešitve. Pristop koša za smeti izraža skepso nad razumnostjo postopka sprejemanja zakonodaje in javnih politik nasploh (Sabatier 1986, 21–48). Po svoji naravi je pogosto relativističen.

Prednost pristopa od spodaj navzgor je, da so v rešitvah običajno vsebovane preizkušene vrednote, katerih posledice so se v stvarnosti že pokazale (Jones in Baumgartner 2005, 325–351). Seveda je nujna sposobnost presojanja družbe in zakonodajalca, katere posledice so dejansko dobre in katere vrednote so z vidika posledic nesprejemljive. Za to je nujno dejansko priznavanje vsaj nekaterih univerzalnih vrednot in obstoja občega dobrega. Pristop od spodaj navzgor je manj ustrezen v družbah, katerih pravnih red je daleč od osrednjega pomena prava in njegove notranje moralnosti. Izzivi pri pristopih od spodaj navzgor se dodatno pojavljajo glede opredeljevanja kriterijev ocenjevanja, saj je predlagateljstvo ugotavljanje relevantnih družbenih praks v veliki meri odvisno od vrednostnih sodb in osredotočenja oblikovalca javnih politik ali pisca zakonodajnega predloga.

Pri pristopih od zgoraj navzdol vedno obstaja nevarnost udejanjenja vrednot, ki odstopajo od občega dobrega in

katerih posledice so nepričakovano negativne (Imperial 2021, 39). Na težavnost napovedovanja posledic udejanjenja novih rešitev opozarja teorija sistemov (Clearfield in Tilcsik 2018). Pristop od zgoraj navzdol, zlasti z analognim prenosom rešitev, ki so bile uspešne drugod, je na mestu zlasti v pravnih redih, ki izhajajo iz vrednot, pri katerih posledicah je dobro odsotno. Osredotoča se zlasti na učinke družbeno-ekonomskih sprememb, ki so zunanje javno-političnim podsistemom in strategijam, iskanje odgovorov na poskuse različnih deležnikov, da manipulirajo s pravnim sistemom ali javnimi politikami, da bi dosegli svoje zasebne cilje, ter na učenje iz izkušenj (Sabatier 1986, 21–48).

Pri tem običajna nujnost kombiniranja vrednot in razlogov pri sprejemanju novih zakonodajnih rešitev slepi relativizem postavlja v izrazito negativno luč. Kritika zakonodajnih sprememb in spreminjanja javnih politik, ki takšno aktivnost primerja s košem za smeti, ni na mestu. Tudi ob obstoju razlogov namreč vse vrednote niso enakovredne, saj ne pripeljejo do enakih posledic. Čeprav je mogoče posamezno družbeno stanje interpretirati na neskončno število načinov (Derrida 1976), se bodo udejanjenje rešitve v posledicah razlikovale ne zgolj zaradi sprejemljivosti podanih razlogov, temveč tudi zaradi vrednot, ki so podlaga predlaganim zakonodajnim spremembam. Kljub določeni razlagalni in kritični vrednosti tovrstnih teoretskih modelov, so ti tudi s tega gledišča preveč nedoločni, da bi lahko predstavljali bistven prispevek k praktičnemu oblikovanju zakonodaje in javnih politik nasploh (Mucciaroni 1992, 459–482).

Sklep

V razpravah o zakonodajni dejavnosti in javnopolitičnih vidikih reguliranja družbenih razmerij je pogosto osredotočanje na razloge za sprejem te ali druge rešitve, za katere je zatrjevano, da temeljijo na dejstvih. Zaradi izzivov z izpeljavo najstva iz biti in nepopolne teoretiziranosti prava, ki izhaja iz same narave jezika, je takšno razumevanje nezadostno. Izjemnega pomena so namreč vrednote, ki so vsebovane v posameznih zakonodajnih predlogih. Razlike v posledicah izbrane zakonodajne rešitve ne izhajajo prvenstveno iz razlogov za sprejem, temveč prav iz vrednot, ki so v njih vsebovane.

Zaradi abstraktne nemerljivosti vrednot in izjemne kompleksnosti stvarnosti lahko regulatorne rešitve presojava šele po njihovih posledicah. To v družbah, kjer so temeljne vrednote relativno dobro spoštovane in je pravni red blizu središčnemu pomenu prava, z vidika zasledovanja občega dobrega narekuje zlasti postopno in previdno spreminjanje zakonodaje. Nasprotno utegne biti v družbah, kjer je pozitivno pravo oddaljeno od dobrega in od središčnega pomena prava, primernejši pristop od zgoraj navzdol, ki v pravu izražene vrednote zamenja z boljšimi. Relativizem ne upošteva različnosti posledic udejanjanja različnih vrednot in ga gre kot takega zavrniti.

To zavedanje narekuje osredotočenje na vrednote pri pripravi, predlaganju in sprejemanju zakonodaje. Ker so temeljne vrednote tiste, ki opredeljujejo osrednji pomen prava, lahko verjetnost skladnosti posamezne zakonodajne rešitve z občim dobrim povečamo, če razpravljamo prvenstveno o vrednotah in se pri sprejemanju zakonodaje ne

omejimo zgolj na razloge, ki temeljijo na dejstvih. Opravljanje tovrstnih razprav bi v poznejši perspektivi, ko se zakon že uveljavi, hkrati omogočilo enostavnejše razumevanje posledic udejanjenja različnih vrednot v posameznem pravnem redu.

Takšno razumevanje odpira možnost številnih nadaljnjih raziskav. Te bi se lahko osredotočile na študije primerov zakonodajnih predlogov, pri čemer bi ugotavljale vrednote, ki jih posamezni predlog odraža. Tak pristop bi lahko nadgradili in osrednji pomen prava ter temeljne vrednote proučevali kot standarde, s katerimi se preverja kakovost zakonodaje. Raziskovati je mogoče odnos med topičnimi mesti, razlogi in vrednotami pri javnih politikah in regulatornih odločitvah. Možno je analizirati temeljno vrednoto vere in njeno izražnost v pozitivnopravnih zakonodajnih rešitvah.

Zakonodajne dejavnosti in njene kakovosti ni mogoče zreducirati na podajanje razlogov, zaradi katerih je posamezna rešitev sprejeta. Če zanemarimo vrednote, ki so v pozitivnem pravu izražene, bomo pri ugotavljanju ustreznosti zakonodaje ostali na površju, naše razprave pa pogosto ne bodo prodrle do bistva problema. Različne vrednote imajo različne posledice. Zlasti z zavedanjem v pozitivnem pravu udejanjenih vrednot lahko pri zakonodajni dejavnosti ločimo zrno od plevla in ustvarimo pravo v središčnem pomenu na način, ki udejanja obče dobro.

Reference

Alexander, Lawrence A.; Sherwin, Emily. 2001. *The Rule of Rules: Morality, Rules and the Dilemmas of Law*. Durham, NC: Duke University Press.

Berlin, Issaiah. 1969. *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.

Blackburn, Simon. 1993. Hume on the Mezzanine Level. *Hume Studies* 19, št. 2: 273–288.

Blankt, Yishai. 2011. The Reenchantment of Law. *Cornell Law Review* 96, št. 4: 633–670.

Blondel, Jean. 1970. Legislative behaviour: Some steps towards cross-national measurement. *Government and Opposition* 5: 67–85.

Capaldi, Nicholas. 1989. *Hume's Place in Moral Philosophy*. New York: Peter Lang.

Clearfield, Chris; Tilcsik, András. 2018. *Meltdown: Why our Systems Fail and What We Can Do About It*. New York: Penguin Press.

Cohon, Rachel. 2018. Hume's Moral Philosophy. V: The Stanford Encyclopaedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/hume-moral/io> (pridobljeno 22. 6. 2023).

Cormacain, Ronan. 2017. Legislation, legislative drafting and the rule of law. *The Theory and Practice of Legislation* 5, št. 2: 115–135.

Curry, Oliver. 2006. "Who's afraid of the naturalistic fallacy?" *Evolutionary Psychology* 4, št. 1: 234–247.

Derrida, Jacques. 1976. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

DeSloovere, Frederick J. 1929. *Analytical Jurisprudence as Related to Modern Legal Methods*. *NYULQ Rev.* 7: 88–119.

Dworkin, Ronald. 1998. *Law's Empire*. Oxford: Hart Publishing.

Feteris, Eveline T. 2002. A pragma-dialectical approach of the analysis and evaluation of pragmatic argumentation in a legal context. *Argumentation* 16: 349–367.

Fichte, Johann Gottlieb. 1845. *Sämtliche Werke*. Berlin: Veit.

Fink-Hafner, Danica. 2002. Znanost »o« javnih politikah in »za« javne politike. V: *Analiza politik*, 7–28. Ur. Danica Fink-Hafner in Damjan Lajh. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Finnis, John. 1997. *Commensuration and Public Reason. V: Incommensurability, Incomparability, and Practical Reason*, 233–255. Ur. R. Chang. Cambridge: Harvard University Press.

Finnis, John. 2011. *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Fuller, Lon L. 1969. *The Morality of Law*. New Haven; London: Yale University Press.

Gava, Roy; Jaquet, Julien M.; Sciarini, Pascal. 2021. *Legislating or rubber-stamping? Assessing parliament's influence*

on law-making with text reuse. *European Journal of Political Research* 60: 175–198.

Guevara, Daniel. 2008. Rebutting Formally Valid Counterexamples to the Humean “is-ought” Dictum. *Synthese* 164: 45–60.

Hage, Jaap. 2006. *Studies in legal logic*. Dordrecht: Springer.

Harman, Oren. 2012. Is the naturalistic fallacy dead (and if so, ought it be?). *Journal of the History of Biology* 45: 557–572.

Head, Brian W.; Alford, John. 2015. Wicked problems: Implications for public policy and management. *Administration & Society* 47, št. 6: 711–739.

Hsieh, Nien-hê; Andersson, Henrik. 2021. Incommensurable Values. V: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/value-incommensurable/> (pridobljeno 22. 6. 2023).

Humberstone, Lloyd. 2019. Recent Thought on Is and Ought: Connections, Confluences and Rediscoveries. *Journal of Applied Logics* 6, št. 7: 1373–1446.

Hume, David. 1911. *A Treatise of Human Nature*. London: Dent.

Igličar, Albin. 2009. Nekateri vidiki zakonodajnega delovanja poslancev Državnega zbora v mandatnem obdobju 2004–2008. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 46, št. 1/2: 146–160.

Imperial, Mark T. 2021. Implementation structures: The use of top-down and bottom-up approaches to policy implementation. *Oxford Research Encyclopaedia of Politics*: 39.

Jones, Bryan D.; Baumgartner, Frank R. 2005. A Model of Choice for Public Policy. *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART* 15, št. 3: 325–351.

Karpen, Ulrich; Xanthaki, Helen. 2020. Legislation in European Countries. V: *Legislation in Europe: A country by country guide*, 1–34. Ur. Ulrich Karpen in Helen Xanthaki. London: Hart Publishing.

Mackie, John L. 1980. *Hume's Moral Theory*. London: Routledge.

Mader, Luzius. 2001. Evaluating the effect: a contribution to the quality of legislation. *Statute Law Review* 22: 119–131.

Mucciaroni, Gary. 1992. The Garbage Can Model & the Study of Policy Making: A Critique. *Polity* 24, št. 3: 459–482.

Naas, Michael. 2003. *Taking on the tradition: Jacques Derrida and the legacies of deconstruction*. Stanford: Stanford University Press.

Novak, Marko. 2014. The argument of analogy as a global legal argument. V: *Legal and Philosophical Challenges of Transnational Law = Pravni in filozofski izzivi transnacionalnega prava*, 9–10. Nova Gorica: European Faculty of Law.

Pavčnik, Marijan. 2002. *Argumentacija v pravu: Od življenjskega primera do pravne odločitve*, 4., pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: GV Založba.

Pavčnik, Marijan. 2008. Das "Hin- und Herwandern des Blickes": (über die Natur der Gesetzesanwendung). *Slovenian Law Review* 5, št. 1/2: 31–44.

Pavčnik, Marijan. 2015. Teorija prava: prispevek k razumevanju prava, 5., pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: GV Založba.

Pavlin, Peter. 2011. Splošno o zakonskem urejanju pravic in obveznosti. Komentar Ustave Republike Slovenije. <https://e-kurs.si/komentar/splosno-o-zakonskem-urejanju-pravic-in-obveznosti/> (pridobljeno 21. 6. 2023).

Pettit, Philip. 1997. *Republicanism: A theory of freedom and government*. Oxford: Oxford University Press.

Popper, Karl. 1935. *Logik der Forschung*. Wien: J. Springer.

Rabinowicz, Wlodek. 2009. Incommensurability and Vagueness. *Aristotelian Society Supplementary* 83, št. 1: 71–94.

Robb, Fenton F. 1991. David Hume and systems practice. *Systems practice* 4: 365–385.

Rosen, Michael. 1982. *Hegel's dialectic and its criticism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sabatier, Paul A. 1986. Top-down and bottom-up approaches to implementation research: a critical analysis and suggested synthesis. *Journal of Public Policy* 6, št. 1: 21–48.

Schroeder, Mark. 2021. Value Theory. V: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/value-theory/> (pridobljeno 26. 6. 2023).

Simons, Kenneth W. 1996. Deontology, negligence, tort, and crime. *Boston University Law Review* 76: 273–300.

Stock, Brian. 2010. *Augustine's inner dialogue, the philosophical soliloquy in late antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sunstein, Cass. 1995. Incompletely Theorized Agreements. *Harvard Law Review* 108, št. 7: 1733–1772.

Sunstein, Cass R. 1998. Practical reason and incompletely theorized agreements. *Current Legal Problems* 51, št. 1: 267–298.

Sveto pismo. <https://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Mt+3&id=1&pos=0&set=6&l=sl> (pridobljeno 26. 6. 2023).

Thacher, David; Rein, Martin. 2004. Managing Value Conflict in Public Policy. *Governance* 17: 457–486.

Tomažič, Luka Martin. 2020. *Dialektična metoda: pristop k reševanju kompleksnih pravnih primerov*. Maribor: Alma Mater Europaea.

Ustavno sodišče Republike Slovenije. 2021. Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-79/20.

Visković, Nikola. 1988. Tumačenje u pravu. *Pravni život* 7-8: 999–1016.

Walton, Douglas. 1989. *Informal logic. A handbook for critical argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Woleński, Jan. 2011. Formal and informal in legal logic. V: *Approaches to legal rationality*, 73–86. Ur. D. M. Gabbay, P. Canivez, S. Rahman in A. Therceli. Dordrecht: Springer.

Xanthaki, Helen. 2014. *Drafting legislation: Art and technology of rules for regulation*. Oxford; Portland: Hart Publishing.

Xanthaki, Helen. 2008. On transferability of legislative solutions: The functionality test. V: *Drafting Legislation: A Modern Approach*: 1–18. Ur. Helen Xanthaki in Constantin Stefanou. London; New York: Routledge.